

OSOBNOST DÍTĚTE JE LECKDY DECIMOVÁNA UŽ V JEJÍCH POČÁTCÍCH,

říká nestor české pedagogiky a psychologie Zdeněk Helus

Po pětadvaceti letech se znovu ptáme, jaké je české školství. Kam zmizel rozmach 90. let, lidé, kteří jej vedli? Máme v dnešních školách osobnosti? Umějí vůbec učitelé vychovávat osobnosti ve svých žácích? Nejen o tom jsme hovořili s prof. ZDENĚKEM HELUSEM, proděkanem Pedagogické fakulty UK v Praze.

Vychovává dnešní škola ve svých žácích osobnosti?

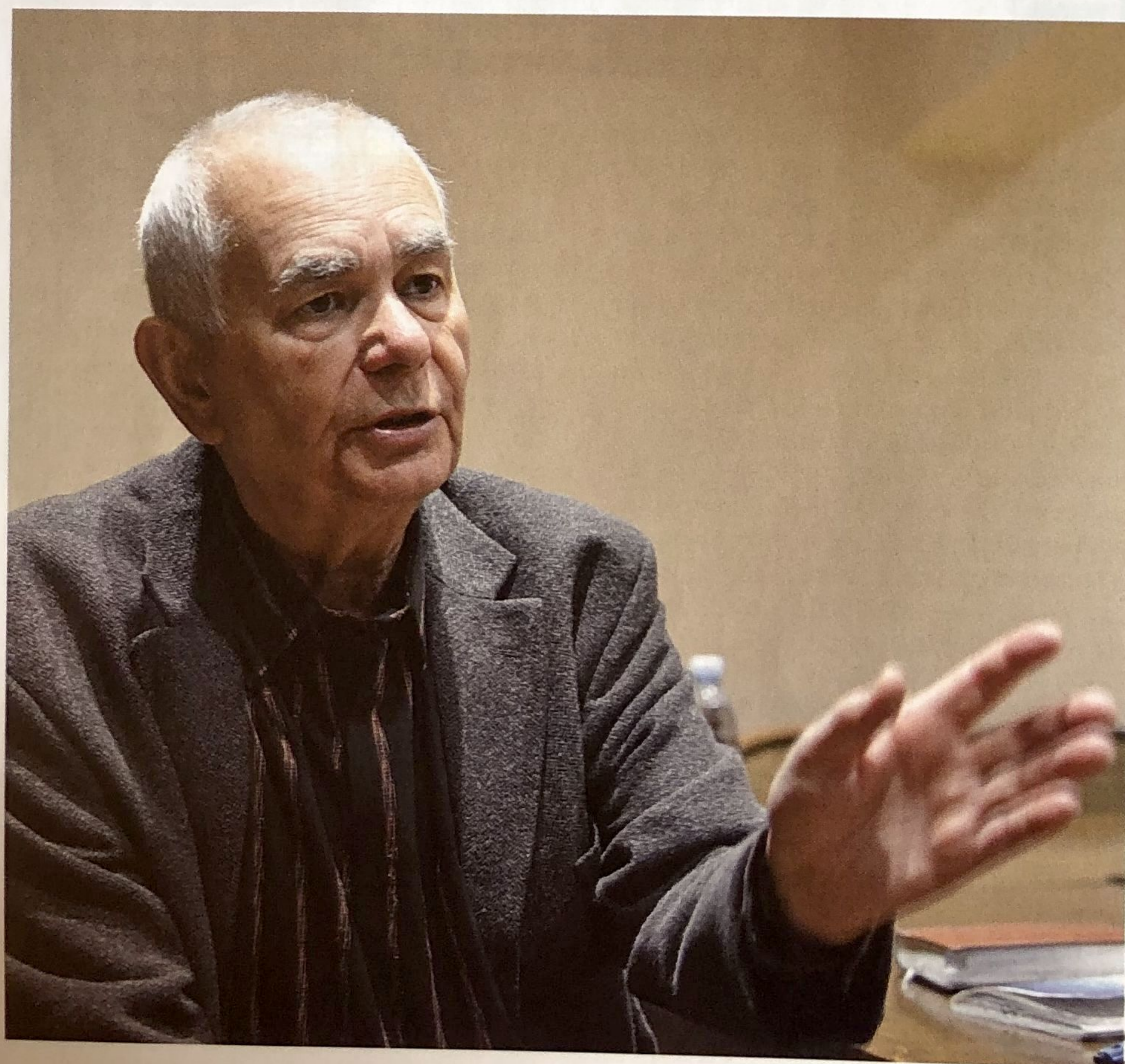
Je těžké říci ano stejně jako ne, mezi školami a učiteli jsou velké rozdíly. Kdybych propadl současné tendenci co nejméně kritizovat, řekl bych: To víte, že nevychovávat! Ale neřeknu to, protože vím, jak mnoho učitelů si uvědomuje, že cílem výuky není jenom to a ono žáky naučit. Že ruku v ruce s tím je třeba dbát i osobnostního rozvoje žáků. Dbát, aby brali za své vzdělávání spoluzodpovědnost, aby realizovali své potenciality a uměli se radovat z toho, co už dokázali a co jsou odhodláni dokázat.

Jak je to dnes s osobnostmi mezi pedagogy?

Především si musíme uvědomit, že nesmíme jako osobnost chápat pouze tzv. VIP. Osobností je každý svým úsilím utvářet svoji individualitu, být tím, jaký jsem příkladný. Každou osobnost samozřejmě a dalekosáhle ovlivňuje její okolí; tlaky, jimž by měla odolávat nebo kterým podléhá. Někdo může mít obavy, aby ho nevyhodili ze zaměstnání. Jiný touží po ocenění nebo po užívání si života. Další chce dělat kariéru... Nadto však existuje tak zvaná završující se, respektive završená osobnost. Člověk, který se

dokáže zamyslet nad tím, o co v životě jde, co je jeho smyslem, v čem je životní pravda. Nevidí jen sám sebe. Profesor Palouš říkal, že to není člověk, který žije jen všednodenními obřady, ale dalece je přesahuje. Znamená to ovšem na sobě neustále pracovat.

Pokud jde o pedagogy, můžeme rozlišit tři typy. První je učitel-rutinér. V tom pojmenování nemusí být nic odsuzujícího; neznamená to, že učí úplně špatně. Je to prostě učitel, který koná tak, jak si zvykl, a nehodlá na tom nic změnit. Jede v zajetých kolejkách. A to je málo. Druhým typem je učitel-profesionál. Je to učitel zevrubně poučený a průběžně se poučující. Studuje, promýšlí, umí podat vysvětlení, proč učí právě tak, jak učí. Svou výuku projektuje a vyhodnocuje. A konečně třetím typem je učitel, který žije svým posláním. Jeho působení je vysoce profesionální, ale vědomím závažnosti poslání, svým vztahem ke svému povolání profesionalitu přesahuje. Je osobností a s jeho osobností se pojí i mravní profil; to, čemu říkáme ctnosti. Takovými ctnostmi jsou například pedagogická láska nebo pedagogická odvaha, důvěryhodnost. Žák je mu osobností v počátcích svého zrodu a on je mu v tomto včtivým, chápatelným vzorem i oporou.

Prof. PhDr. Zdeněk Helus, DrSc. (*1935)

vystudoval obor psychologie na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V letech 1961–1989 pracoval jako vědecký pracovník v Československé akademii věd; v jejím Pedagogickém ústavu J. A. Komenského vedl Oddělení pedagogické psychologie. Od roku 1990 působí na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. V letech 1994–1999 zde vykonával funkci děkana. V roce 2008 byl jmenován čestným doktorem Západočeské univerzity v Plzni. V roce 2011 mu byla udělena Medaile 1. stupně Ministra školství, mládeže a tělovýchovy.

Když si uvědomíme, co všechno na dnešní učitele doléhá, je pro ně někdy náročné nenechat se semlít okolnostmi. Mluvil jste o obavách z toho, že přijdou o práci, přidat můžeme například tlaky rodičů, které se v poslední době objevují stále častěji. Jaké podmínky by měla mít škola, aby se osobnosti učitelů mohly rozvíjet?

Prvořadou podmínkou je klima vzájemné důvěry, neuchvátané pohody, pohotovosti vidět to, co je důležité a nejdůležitější. Vůdčím garantem tvorby takového klimatu by samozřejmě měl být ředitel, aktivizující v tomto směru své kolegy k tvorbě účinné, vzájemné pospolitosti. Klima, o kterém hovořím, má inspirovat k hlubšímu přemýšlení zdůrazňujícímu v první řadě zřetel ke svěřeným dětem jako rodičím se osobnostem. Víme, že pro mnohé děti je dnes zrod osobnosti extrémně ztížen – rozpadlé rodiny, drogy, vysedávání u internetu, špatné vzory, respektive žádné pozitivní vzory a tak dále. Osobnost dítěte je leckdy už v jejích počátcích natolik decimována, že se pozitivní růst blokuje. A musíme mít na mysli, že mnohé z toho, co se v dětství a mládí odehrává, má dalekosáhlé důsledky, někdy pro celý život.

Ke klimatu, o kterém hovořím, nutně patří, že učitelé si pospolu vyjasňují, co se s jejich žáky děje. Určitý žák třeba neprospívá proto, že ho tíží jiné starosti. Doma to nemá snadné, žije víceméně na ulici. Ovšem když neprospívá, hledá si kamarády, kteří také neprospívají. Jedno vyplývá z druhého. Aby učitelé byli pro takové děti pedagogickým dobrodiním, musí být škola záměrně budována také jako místo záchrany. To všechno se odráží v jejím klimatu, promítá se do vzájemných vztahů nejen učitelů a žáků, ale i do vztahů v pedagogickém sboru, do způsobu řízení. To, že je škola místem, kde se pečuje o formující se osobnosti dětí, je důležitější než „odfajfkování“ úředně splněných formálních zadání.

Dovídají se tohle všechno budoucí učitelé na vysokých školách? Aby pochopili, jakými učiteli by měli být. Slyšíme, že někdy zůstává pedagogika a psychologie v příliš obecné rovině.

To je otázka na tělo. Pochopitelně jsou zde rozdíly – na té které fakultě, v práci toho či onoho vyučujícího. Myslím, že větší šance, nebo možná lepší příležitost k pochopení a posléze využívání pedagogiky a psychologie ve výše uvedeném pojetí mají studenti, kteří se připravují na učitelství v primární škole. U učitelů pro druhý stupeň základních škol a pro školy střední se už při studiu dostává do popředí odbornost, která pedagogiku a psychologii orientovanou na osobnost odsouvá na okraj, někdy možná i vytěsňuje. Často se ti, kdo připravují učitele-specialisty, natolik soustřeďují na předmětovou odbornost, že jim ostatní uniká.

V žádném případě nechci nikoho soudit. Nicméně musím ve vší skromnosti vyjádřit svůj názor, že péče o budoucí učitele bývá až příliš často „předidaktizovaná“ na úkor zřetelů k utváření osobnosti dítěte.

V poslední době se často mluví o tom, že by se vysokoškolská příprava učitelů měla vrátit k souvislému vzdělávání. K takovému, jaké si uhájily katedry primární pedagogiky.

Tady musím připomenout, že všechny pedagogické fakulty byly v počátcích diskuzí na toto téma proti dělenému studiu. Prosadily se ovšem síly, které náš odpor převálcovaly – s výjimkou studia učitelství pro primární školy. Tlaky politické, ale i ekonomické: Orientace na bakalářský stupeň byla finančně zvýhodněna. Fakulty nakonec podlehly a zdá se mi, že dnes už není cesta zpět. Ač si ji některé pedagogické fakulty vytkly jako cíl, nemyslím, že se všeobecně prosadí. Vracet se k nedělenému studiu nechtějí především studenti. Líbí se jim, že se po dosažení bakalářského stupně mohou rozhodnout, jaká bude jejich další cesta. Mohou pokračovat v magisterském studiu ve stejném, nebo příbuzném oboru. Mohou jít dokonce na jinou vysokou školu. V dělené formě studia vidí svobodu rozhodování. A studenti mají v akademickém senátu silné slovo. Řešení bude nejspíš v promyšlené inovaci struktury děleného studia tak, aby byl posílen zřetel k jeho logické i funkční ucelenosti, která byla do určité míry narušena.

” Péče o budoucí učitele bývá až příliš často „předidaktizovaná“ na úkor zřetelů k utváření osobnosti dítěte.

Učitelé z praxe často volají po tom, aby studium psychologie kladlo větší důraz i na praktickou stránku. Aby si studenti dokázali lépe představit, co je ve škole čeká.

Není to tak jednoduché, jak se na první pohled zdá. I většina studentů by sice uvítala, kdyby příprava byla co nejpraktičtější. Ale uvědomme si, že vzdělanost populace roste a učitel vchází ve styk s rodiči a dalšími partnery vyznačujícími se vysokým stupněm vzdělanosti, širokého rozhledu, rozvinuté intelektuální kultury. A neměl by zde zaostávat. Je nezbytné, aby jim svou vzdělaností, svým rozhledem stačil. Aby patřičně reflektoval témata vzdělávání, péče o děti, života v soudobé společnosti apod.

Snad ještě důležitější ovšem je, že učitelství dnes má být tvořivým povoláním, že učitel by měl být schopen čerpat z poznatků věd, které svým vývojem jeho pohled obohacují. Výuku – vyučování a učení

žáků i organizaci školy je třeba průběžně inovovat. Apel na vzdělanostní průpravu učitelů, přesahující rámec konkrétních otázek výukové práce, je podle mého názoru evidentní a v tom smyslu je třeba praktiky i studenty přesvědčovat. Učitel má být vzdělanec, který se dokáže dívat na konkrétní problémy také z nadhledu. Nedá se tím, co jej tíží, utrmácet, ale hledá a nachází vyšší řád souvislostí, má vizi, koncepci, vhléd, strategii.

Jenže jak mají z fakult odcházet učitelé-vzdělanci, když statistiky říkají, že většina uchazečů o studium učitelství se rekrutuje z maturantů s nejhoršími výsledky?

Takováto formulace mne po pravdě zarmocuje: Indukuje nepříjemný pocit, že na studium učitelství přicházejí jen jacísi nedouci, s nimiž se pořídí jenom málo. Není to tak! Zdůrazňuji: není to tak v této dehonestující doslovnosti. Druhý pól zájemců o studium učitelství tvoří maturanti, kteří vidí v práci s dětmi svou životní perspektivu, pro kterou jsou připraveni přinášet oběti a vynakládat úsilí. I kdyby jich byla menšina, představují svého druhu kvas ve studentské pospolitosti. A je samozřejmě úkolem fakulturního vedení, akademické obce, senátu apod. právě s těmito studenty vytvářet podmínky blahodárného „kvašení“ motivace, učitelství si už během studia připouštět jako osobní povznášející poslání. Pravdou ovšem je, že ta část studentů, kteří studijně motivováni nejsou a volbu učitelství berou jen jako volbu z nouze, představuje pro fakultu zátěžový problém. I s ním je však třeba se vyrovnat.

Jestliže už studentům chybí dostatečná motivace, pak se fakulty připravující učitele dostávají do svízelné situace. Zvláště když se k tomu připojí nízká prestiž profese a nedostatečné finanční ocenění.

Tím se dotýkáme společenského kontextu, v němž se nacházíme a který mimo jiné dopadá specificky na učitelství. Jsme vystavováni všemožným tlakům, abychom se orientovali požitkářsky, kariéristicky, abychom se mohli (slovy Baumanovými) konzumně vydovádat atd. atd. A pravda je, že učitelství jakožto péče o děti a mládež, o jejich vzdělanost a osobnostní rozvoj, se těmto hodnotovým orientacím více či méně vymyká. Učitelé trpí pocitem, že jejich práce není společensky doceněna, že nemají uznání, jaké si zaslouží – včetně uznání platového. Zvýšení platu o 300 Kč měsíčně, za kteréžto dobrodiní je třeba poděkovat, lze ale na druhé straně považovat za sotva podařený vtip, ne-li přímo aroganci. Ale nepropadejme skleslosti. Když už se mladí lidé rozhodnou učitelství studovat, ať už z jakéhokoli důvodu, věnujme jim o to větší péči. Znamená to probudit v nich vědomí povznášejícího poslání přinášejícího radost, že jsou tvořivě účastni zrodu a počátečního rozvoje osobnosti svěřených dětí.